

11. Подається за окремим львівським виданням 1892р., http://www.wu-wien.ac.at/groups/ukraine/dragomanov_dumki.htm
12. Франко І. Речь по поводу 30-летия деятельности.... М. П. Драгоманов 1841–1895. Его юбилей, смерть, автобиография і спис творів. — Львів, 1896. — С. 26-36.
13. Петлюра Симон. Драгоманов про українське питання (М. Драгоманов. “Чудацькі думки про українську національну справу”). — К.: Видавниче Товариство “Криниця”, 1913.
14. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). — К.: Парапан, 2002. — 396 с.

Ю. Б. Махінла

Одеський державний економічний університет

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ С. Л. РУДНИЦЬКОГО

Розбудова української національної державності, що триває з 1991 р., поставила на порядок денний, серед іншого, і таке питання: на яких ідейних, ідеологічних засадах творити державність. Звичайно, йдеться про ті інтелектуальні й політичні кола, які априорі за існування і розвиток України як суверенної і незалежної держави, “за” без жодних застережень. Адже в суспільній думці й політикумі представлені і досі ті сили, для яких вищеозначене питання не є актуальним. Тут маються на увазі ті, хто сприймає новітню українську державність як історичну випадковість, як результат збігу певних історичних обставин. Цей спектр сучасного суспільства і політикуму переймається, фактично, зовсім іншим питанням — як і коли припинити “самостійницький експеримент в Україні”, покласти край цій “історичній недоречності”. І хоча такі погляди іноді подаються в достатньо латентній формі, сутність їх від цього не змінюється.

Слід зазначити, що єдино надійним засобом подолання подібних поглядів і думок видається принциповий успіх, довершеність сучасної української державності, в тому числі у політичному, соціальному, економічному, духовно-культурному її вимірі. Особливо важливою, в даному контексті, постає проблема вироблення адекватної си-

стеми суспільних цінностей. Саме суспільних, тобто таких, які б забезпечили стійку консолідацію української нації, які б убезпечили її від внутрішньої дезінтеграції й протистояння. Серед джерел формування таких загальнонаціональних цінностей вагоме місце мають посідати інтелектуальні розробки минулого, особливо початку ХХ ст. З нашої точки зору, недостатньо залученою у дану проблематику є наукова і світоглядна спадщина академіка Степана Львовича Рудницького (1877 — 1937). Він був різнобічно обдарованою людиною, у сфері його наукових інтересів знаходилися історія власної країни, географія, геополітика, краєзнавство тощо. Як географ, історик та культуролог С. Рудницький обґрунтовував те, що Україна насправді існує, як і стародавній український етнос з власною самобутньою культурою, історією, мовою, ментальністю.

Вищу освіту майбутній академік здобував у Львівському та Віденському університетах, у яких вивчав історичні дисципліни, географію, германістику, філософію. Його початкова спеціалізація була історичною, а наставниками були визначні вчені тієї доби — М. Грушевський, Л. Фінкель, С. Шараневич, Д. Дембінський. Під керівництвом М. Грушевського С. Рудницький створює і публікує низку праць з історії українського козацтва та Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, зокрема у “Записках Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка”. У добу ЗУНР С. Рудницький проводить енергійну громадську діяльність, він стає радником та експертом при уряді ЗУНР з економічних і політико-географічних питань. Тоді вченим готувалися проекти офіційних документів та експертиз, які надсилалися Державним Секретаріатом республіки до Ліги Націй, Паризької мирної конференції. У 1919 р. С. Рудницький запрошується на посаду професора Кам’янець-Подільського університету, організованого І. Огієнком. У 1920-ті рр. С. Рудницький обіймає посаду декана філософського факультету Українського Вільного університету (ВВУ) у Празі, де викладає різноманітні географічні дисципліни. Водночас він працює у Карловому університеті, у Празькому Німецькому університеті й Українській господарській академії в м. Подебради, викладає географію в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. У 1929 р. С. Рудницький обирається академіком ВУАН, у Києві він стає керівником трьох закладів і підрозділів академії — кафедри географії, Комісії

краєзнавства і Музею антропологогеографії ім. Ф. Вовка. В цей час ВУАН розпочала підготовку “Української радянської енциклопедії” і ввела С. Рудницького у склад редколегії, доручивши очолити відділ географії.

Слід зазначити, що при всіх суб’єктивних, кон’юнктурних оцінках місця і ролі національної ідеї у розбудові України, національно-демократична або національно-державницька течія в українській суспільно-політичній думці містить значну кількість продуктивних ідей, підходів, засад щодо вирішення нагальних завдань новітнього державотворення.

Історично національно-державницький напрямок пов’язаний з такими іменами, як Ю. Бачинський, С. Петлюра, Л. Цегельський, І. Франко, Є. Чикаленко, О. Шульгин, у певному відношенні — В. Липинський. Окремо потрібно згадати тих, хто закладав дійсно наукові, теоретичні основи національно-демократичної ідеології — В. Старосольського, О. Бочковського, С. Дністрянського, О. Ейхельмана, О. Лотоцького, А. Яковліва і власне С. Рудницького. При всіх розбіжностях у поглядах та концепціях, що їх сповідували дані мислителі, можна виокремити ті спільні позиції, що об’єднували всіх носіїв національно-державницького світогляду першої половини ХХ ст. Зокрема, йдеться про такі положення і тези, як бачення національного і державного інтересу в якості найважливішого критерію оцінки історичної діяльності народу, влади, еліти, окремих діячів. По-друге, теоретично обґрунтовувалося природне право українців на національне самовизначення в рамках етнічної території, власне на тих теренах, на яких українці можуть вважатися автохтонним населенням. По-третє, пропонувалася ідея побудови саме демократичної держави і республіки як оптимальної форми державного правління. Такий пріоритет пояснювався органічністю цих форм державного життя саме для українського народу, особливостей його психології та менталітету. По-четверте, в духовній, культурній сфері теоретики даного спрямування наголошували на тому, що державне буття українців (у широкому, громадянському сенсі цього поняття) має ґрунтуватися на українській, національній ідеї, на українськості всіх сфер політичного і культурного життя нації.

Справедливість даних вимог до державного будівництва українське суспільство і його еліта можуть оцінити з огляду на ті реалії, що

мали місце протягом 90-х рр. минулого століття. Як видається, баланс між здобутками і втратами очевидно порушений у бік других. Одна з причин невпевненого розвитку відродженої України — забуття або ігнорування інтелектуальної спадщини початку ХХ ст. та державницької практики доби УНР і Гетьманату. Почасти це також пов'язано з відвертим невіглаством деяких “керманічів” і “провідників” у гуманітарно-культурному відношенні, із прищепленою, за часи тоталітаризму, історичною амнезією.

Аналіз творчої спадщини С. Л. Рудницького дає підстави твердити, що вже тоді об'єктом його досліджень і роздумів була життєвої ваги проблема — якщо українці бажать і мають право на самостійне державне буття, то чи готові й спроможні вони на це? Як засвідчив досвід 1917 — 1921, 1941, 1991 — 2005 рр., таке питання не є суто риторичним. Вже тоді С. Рудницький ставив у своїх працях ніби аксіоматичні питання: що являє собою Україна, її народ-етнос, його культура і мова, територія його проживання в ресурсному вимірі, які геополітичні чинники впливали і впливатимуть надалі на розвиток нації, де бере свій початок українська національна ідея і у чому має бути її кінцева мета, який історичний шлях пройшла Україна і які висновки мають бути зроблені нацією та її елітою. У своїх відповідях на ці складні питання С. Рудницький стверджував: “Для всіх українців повинна бути цілковита державна самостійність України єдиною кінцевою метою... Самостійність і тільки самостійність зробить українців правдивими господарями на Україні” [1, с. 89]. Цікавими видаються пропозиції академіка щодо устрою майбутньої держави: “Щодо віри — повинна панувати на Україні необмежена толеранція. Налезало б стреміти до національної української церкви. Політичний устрій самостійної України повинен бути в ім'я споконвічних традицій і змагань українського народу якнайбільше свободолюбний. Автономія громад і земель мусить бути дуже широка, однак при сильній центральній владі і сильнім національнім парламенті. В Києві має бути головна Рада самостійної України — Центральний Сойм, там має перебувати виборний гетьман України — Президент Української Республіки. ...Широка місцева самоуправа дасть природному українському індивідуалізму широке поле діяльності, міцна рука державного осередка не дозволить в справах загальнодержавних розвинути партикуляризмові” [1, с. 91–92].

У своїх працях С. Рудницький зазначав, що утворення Української держави в її етнографічних кордонах сприятиме геополітичній стабільності у південно-східній Європі. Можна припустити, що подібна роль сучасної України видається досить реальною, зважаючи на територію і кількість населення країни. Перешкодою ж на шляху до регіонального лідерства виступали інші чинники — “якість” вітчизняної демократії, соціальні стандарти в країні, економічна потужність, зовнішньополітична визначеність (чи її відсутність в рамках колишньої стратегії “багатовекторності”) тощо.

Одна з ключових робіт академіка С. Рудницького присвячена теоретичному з’ясуванню поняття націоналізму. Він, зокрема, так визначає це поняття: “Націоналізм — це спрямування думок, слів чи діл одиниці чи гурту в той напрямок, у якому йде надійний, корисний розвиток нації, до котрої дана одиниця чи гурт належать” [1, с. 276]. Автор цієї концепції був переконаним, що для будування держави необхідно, щоб дійсний націоналізм “перейняв наскрізь якнайширші круги народу”, і саме у відсутності цього явища Рудницький вбачав причину поразки української державності: “Дійсного націоналізму, що відповідав би і змістом, і формою нинішнім часам, не було в українського народу в 1917 — 1922 рр. Всякі сурогати, на яких треба було опирати державне будівництво, завели, й мусила наступити катастрофа” [1, с. 347]. Якщо відійти від стереотипного радянського тлумачення націоналізму і користуватись європейською науковою традицією у розумінні цього поняття, то слід визнати таку оцінку подій 1917 — 1921 рр. логічною і виправданою.

Розглядаючи науковий доробок С. Рудницького, потрібно згадати і про його краєзнавчі дослідження. Так, в центрі уваги академіка були такі історичні землі України, як Галичина, Буковина, Закарпаття, Холмщина, Підляшшя, Полісся, Слобідська Україна, Причорномор’я. Його також можна вважати основоположником української політичної географії, а деякі його роботи (“Україна з політично-географічного становища”, “Україна і великодержави”, “Українська справа зі становища політичної географії”) характеризуються деякими сучасними дослідниками як, можливо, “найкращі у всій дотеперішній українській політології, які мають і досі актуальне значення для справи державних змагань українського народу, формування його національної

ідентичності, усвідомлення його ролі і місця в загальноєвропейському процесі демократичного оновлення” [2, с. 360].

Без сумніву, все, що створено С. Рудницьким відразу у кількох галузях наукового знання, потребує як подальшого вивчення й аналізу, так і застосування у сучасних процесах осмислення історичного шляху українського народу, його державності й перспектив на майбутнє.

Література

1. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? / Упор., передмова О. І. Шаблія. — Львів: Світ, 1994. — 416 с.
2. Шаров І. Ф. 100 видатних імен України: Навч. посіб. — 2-ге вид., переробл. — К.: АртЕк, 2004. — 504 с.
3. Липа Ю. І. Призначення України. — Львів: Просвіта, 1992. — 270 с.
4. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. — К.: Товариство “Знання” України, 1991. — 48 с.
5. Донцов Д. Дух нашої давнини. — Дрогобич: Відродження, 1991. — 341 с.

О. В. Мельник

Одеський національний політехнічний університет

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ У 1918 Р. В ОДЕСІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “ОДЕССКИЕ НОВОСТИ”

Питання про формування і розвиток вищих освітніх установ в Одесі на початку ХХ ст. безпосередньо пов’язано зі світовими освітніми процесами, вплив яких значно посилювався після лютневої революції 1917 р. Обмеження державного втручання в ці процеси призвело до несподіваного темпу розвитку вищої освіти та формування нових навчальних закладів з чітко окресленою освітньою спеціалізацією. Актуальність дослідження безпосередньо пов’язана з процесами удосконалення та глобалізації освіти в Україні.

Мета дослідження — прослідкувати процес розвитку вищої освіти в Одесі у 1918 р., виділити його основні складові, напрямки та проблеми.

У зв’язку з тим, що це питання не привертало уваги дослідників вищої освіти Одеського регіону, тому тема її дослідження вимагає широкої джерельної бази, зокрема періодичних видань регіону.